

Vestmannen.

Nr. 9

Bergen, 20. november 1991

7. årgang

Nasjonalt sjølvstende

Me hev dei siste åri vore vitne til at den eine nasjonaliteten etter den andre - folk eller folkegrupper - bryt ut or kunstige statssameiningar og krev nasjonalt sjølvstende og sjølvstyre. Storimperium löysar seg upp. Stundom hev nasjonalitetane vorte inndregne i dei kunstige einingane med tvang og vald, stundom i rein stormaktshækne, stundom med grunnlag i eit teoretisk statssyn som kje held for tidsens prøvingar.

Me kann kanskje segja at uppbrotet tok til i asiatiske og afrikanske land. I dag er Jugoslavia og Sovjetsamveldet typiske døme. Men dei er ikkje áleine. Me kann tenkja på Tibet. Me kann tenkja på kuriane. Og me kann tenkja på briteveldet i Nord-Irland. Dei baltiske landi hev sagt seg frie. Slovenia og Kroatia seger seg fri. Og det siste (18.10.1991) er at Bosnia-Hercegovina seger seg fritt og sjølvstyrt.

Dette var døme. Og me hev ikkje sétt slutten på denne nasjonale frigjeringsbylgja enno.

Sume her til lands talar ottefullt um nasjonalisme og fåren ved nasjonalisme. Ordi er sikkert velmeinte, men stundom er dei med på å røykleggja røyndomen. Leiser folk seg mot framandvelde og fjernstyring, kjem det helst av di dei kjenner seg ufrie, nedtrakka og urettvist medfarne. Folkereisingar for nasjonal fridom er vanleg ingen fårleg nasjonalisme. Den fårlege nasjonalismen finn me jamnast på hin kanten - hjå den parten som held andre nasjonalitetar i si makt. Nordmenn og svenskar er sers nærskyldne på alle vis, og endå var det nok best, som det hev vorte sagt, å løysa unionsbandi millom hestar som drog därleg saman.

Men soga syner tydeleg nok, sjølv sagt, at vert nasjonale grunntankar

dregne for langt og i ei viss leid, er dei livsfårlege. Um kraftpatriotisme må kalla på smilet, stivnar smilet når sjåvinisme, framandhat, isolasjonsdrift, rassisme, antisemittisme og meir slikt sigler upp på elvar av blod. Slik er det med so mange *ismar*; dei hev demokratiske og fridomsmerkte avbrigde - og totalitære. No som tidlegare er det utrygt, trur me, å knyta nasjonalitets-umgrep til meir enn ei livsform eller ei livsovring - til mål, kultur og soga. Grensa er ikkje alltid klår millom helsesam, rettkomi og naturleg nasjonaltenkjing og det motsette. Yvergangen er stundom glidande og skoddelagd. Medvit um dette er truleg eit godt vern.

Tankekorn

Der er ikkje two på jordi
som talar det same mål.
Kvar legg sitt i ordi; dei
talar med dei same ord um
kvar sine ting.

Arne Garborg
(i «Den burtkomne faderen»)

Ein stor fåre no ligg helst i dei mishøvi som er roti til nasjonale fridomsreisingar. Mishøvi vert vonleg burte etter kvart som dei nasjonale fridomsreisingane vinn fram.

Fura utanfor vindauge

*Fura utanfor vindauge
er ingen skog
men mellom greiner og bar
har ho kongler
og ikornet smett og sprett
etter stamma*

*har du berre eitt tre for auga
kan du lett tenkja deg fleire
slik at det vert råd
med ein skog
for deg òg*

Sigbjørn Heie

Diktet «Fura utanfor vindauge» finn me i siste diktsamlingi til Sigbjørn Heie, «Mørkret set opp fellene sine» (Samlaget 1991). Boki er umtala i dette nummeret av Vestmannen.

Stor umtale for Jerdal og Vestmannalaget

Festmøtet i Vestmannalaget for Ludvig Jerald som hev vore formann i laget i 40 år, hev ført til stor umtale i pressa. Både Bergens-pressa og lokalavisor hev brukta plass på høgtidi, der det hev kome fram vyrdnad både for Ludvig Jerald og Vestmannalaget. Gjenom eit verdfullt møteprogram år etter år hev Jerald og Vestmannalaget late åndslivet stiga fram i sitt mangfeld, les me ein stad. Og naturleg nok vert det lagt stor vekt stor- men kring Vestmannalaget då Vestmannalaget i Jerdals formannstid braut med Noregs Mållag i 1962 fordi fleirtalet av vestmenn ikkje vilde vera med på den mål-blandingslina som landslaget såg ut til å slå inn på

I pressemeldingar flest er det målreisaren, måldyrkaren, kulturberaren og vestmannen Ludvig Jerald som kjem i framgrunnen. Men Reidar Storaas i Bergens Tidende dreg i tillegg fram bladmannen og serleg den makelause referenten. Han skriv i meldinga si:

«Petitjournalisten vart nemnd, og portrettøren, men ikkje den makelause referenten, alltid sikker og påliteleg i by- og heradstyre, på fylkesting og i fiskarlag. Ikkje alle talarar er klåre i tanken, men i referentens penn kan det dei seier få mening. Slik har Jerald berga mang ein uhedlig talar, og stundom oppdaga dei det, slik som ein ordførar i fylkestinget: «Eg tykte ikkje eg var so heldig med innleget mitt i går, men då eg las referatet i «Dagen», skjøna eg at det var ein god tale eg heldt.»

Stabilt medlems- tal i NMU

Oddmund Hoel på NMU-kontoret i Oslo fortel til Vestmannen at medlemstalet i Norsk Målungsdom held seg jamt og fast. Ein stor part av melemsstokken finn me på skular og lærestader, og der er ein naturleg gjennomtrekk i samskipnaden kvart år. Elevar/studentar gjer seg ferdige med utdanningi og flyttar frå lærestaden. Og nye kjem att. Medlemstalet hev lenge halde seg nokolunde i jamvekt. Det ligg på kring 3000.

Skriv norsk:

Sisyfos-arbeid

Det var den greske segnhelten Sisyfos som hadde arbeid i underverdi med å velta ein Stein upp or dalbotnen og upp på fjellet. Då han var mest uppkomen, miste han taket, og steinen trilla nedatt. Dette hende uppatt og uppatt. Einaste trøysti var var at kvar gong steinen rulla nedatt, knuste han hovudet på ei øgla.

Soleis er det ofte med målrettingar òg. Og likevel hev eg aldri tykt det var keidsamt å retta stilar. Og eikor øgla fær ein då avliva.

Ofte vert det rota med parverbi. Det hev me vore inne på før. Verbi liggja og leggja, sitja og setja, hanga og hengja, slenga og slengja - og mange andre. Sume av dei kan vera like i infinitiv (nemneformi). Soleis er det med sleppa, som hev både sterkt og linn bøygjing. Vanleg hev den formi som ikkje tek objekt, sterkt bøygjing, medan verbet som tek objekt, fær linn bøygjing. «Kåpa hang (hekk) i gangen; Kari hengde henne der». «Han slapp fri. Dei sleppte han fri.»

Nyleg såg eg i eit lokalblad, - det stod jamvel i ei yverskrift: «Vatn rent ned i skulestova». Kan det vera skuleborni som hev vore so ukjurne, eller vaskekona? Men so kom det fram at taket hadde leke. Og då hadde vatnet runne ned etter veggene i skulestova av seg sjølv.

Det linne verbet (renna-renner-rende-

rent) hev oftast eit objekt etter seg: Dei fekk renna i han varm kaffi. Han rende kniven i bringa på reinsdyret. Han fekk renna horni av seg der. Kari rende veven i dag. No kan det linne verbet brukast utan objekt òg: Han rende på ski ned bakken. Borni rende ut og inn heile dagen. Men strengt teke skulde det vore rann her, etter sterkt bøygjing (renna-renn-rann-runne). Her kjem nokre andre døme: Det hev runne mykje vatn i havet sidan den tid! Han var på arbeid før soli rann. Det rann meg i hugen at eg skulde ringja til han. Han var so sinna at bannskapen rann or han! Det hev runne ut nye kvister på askestuven. «Av Davids ætt den sonen rann», syng Blix.

Genitivs-s kan bjoda på vanskar. Me kan skriva allslags eller alle slag. (Helst skulde me vel ha skrive allslags; for det kjem av gammelnorsk alskonar - der konar er genitiv av kyn = slag.) Me kan skri manglags eller mange slag; ein dags arbeid, men eit dagsarbeid; eit års tenesta, men ei årsløn. Grunngjevingi kan vera at ein dags og eit års er tidnemningar som står lausare til namnordet.

Når ein mållærd mann skriv *ein* slags litteratur, då stussar eg. Etter mitt måløyra skulde det vore *eit* slags litteratur? Kva seier du? - Me er ingen utlærde i norsk.

Sigurd Sandvik

Bladpengar 1992

Dagane sniglar seg av stad, men åri flyg, segjer sume. Vestmannen hev snart fullenda 7. årgangen, og eit nytt årsskifte nærmar seg. Me kann trygt segja at venene for grunntankane bak bladet er ljósare på slutten av den sjuande årgangen enn dei var på slutten av den første. Me vil gjerne tru Vestmannen hev gjort litt til at det hev vorte slik.

Med nr. 9 sender me eit postgirokort. Dette er ei påminning um bladpengar 1992, og me bed alle som ikkje hev sendt bladpengane um å nytta postgirokortet. Bladpengane er som dei hev vore eit tid - **150 kronor for året**. Men me minner um sertilbodet vårt: **for studentar og elevar kostar ei årstinging 100 kronor**.

Venene våre styd upp um bladet, det hev me gode røynslor for. Og me er visse på at desse røynslone vert endå sterkare ved det komande årsskiftet. Men tingarflokken kunde gjerne vera større, og det er framleis kjærkome um nokon hev høve til å sanka nye tingarar eller gjeva burt ei årstinging. Me sender ei bokgåve til takk til dei som melder frå um vellukka tingarsanking til Vestmannen, 6143 Fiskåbygd.

Vestmannen.

Vestmannen kjem med 10 nummer i året
Bladpenger kr. 150,- for året
Studentpris kr. 100,-

Kan tingast på poststader og beint
frå forretningsføraren eller bladstyrvaren

Postgiro: 4 22 63 92
Bankgiro: 8401.21.43027

Utgjevar:
Vestmannalaget,
5000 Bergen
Telefon (05) 317929/313116

Bladstyrar:
Jostein Krokvik
6143 Fiskåbygd
Telefon (070) 21 429

Forretningsførar:
Helge Liland
Midgeilen 16
5067 Store Milde
Telefon (05) 99 15 25

Prenta hjå:
Nytrykk
6143 Fiskåbygd
Telefon (070) 21 307

40-årsformannen: Helsing frå Tuftekallen

Bladmannen Bjarne Strand hev skrive i «Tuftekallen» i mange år. Han kom med denne helsingi i høve festmøtet for Ludvig Jerald:

*Gode Ludvig Jerald.
Kjære jubilant.*

Fyrti år som formann i ein historisk samskipnad - dette må vera Noregs-rekord. Her i Gamle Bjørgvin veit vi ikkje om maken. Vestmannalaget er den mest aktive kulturskipnaden vi kjenner her vest og elles i fedrelandet no til dags.

Ja, no til dags - og gjennom nær eit halvt hundre år. So får du orsake Tuftekallen - denne Tuftekallen - som har opplevd uteljande mange møte og samkomer saman med deg - og som no får vera med å oppleve dette. Dette må vera ein merkedag so vel i Vestmannalaget som elles i soga til vårt kjære fedreland.

Vi vyrder og heidrar deg, du som vil lære oss å skriva og tala reint og rett på ekte norsk mål, målet hans gamle Ivar Aasen.

Beste helsing
Tuftekallen
Bjarne Strand

Klassiske målbøker 1991

Ser me på bokhausten 1991, ligg det nær for oss i Vestmannen å merka seg serskilt dei bøkene som på ein eller annan måte soknar til tradisjonell eller klassisk norsk - eller høgnorsk for dei som helst vil bruka det ordet.

Norsk Bokreidingslag er skipa med tanke på slike bøker. Lista yver nye bøker frå Bokreidingslaget er ikkje av dei største i 1991; der kjem 4 nye bøker. Men tek me bøkene nøgnare for oss, må me segja at det er viktige bøker, grunnskrifter, som ventleg vil tena norsk mål, måldyrking og målreising lenge frametter.

Gledeleg er det at boki um Suldalsmålet kjem på nett Norsk Bokreidingslag. Det er ei bok som ikkje vert avaldra med åri, og som lenge vil ha stort verd. Samarbeidet millom Norsk Målførerarkiv og Norsk Bokreidingslag um denne utgåva vil kanskje med kvart bera nye frukter; det er eit naturleg samarbeid.

Like gledeleg er det nye Ivar Aasenselskapet som skal gjeva ut Aasen-manskript, samarbeider med Norsk Bokreidingslag. Dette òg er eit heilt naturleg samarbeid. Me hev enno ikkje sett fyrste skrifti frå Aasen-selskapet, men når det som her vert skrive kjem på prent, er boki truleg utsend; det er ei vitskapleg tekstuutgåva av dei samla Aasen-utkasti til grammatikken i sunnmørsmålet. Nokon bestseljar i vanleg meinung vert det vel snaudt. Det er ei hrynesteinsskrift. Men frårekna at tekstuutgåva vender seg til faglege

krinsar, vil ho ha bod vidare utetter kanskje serleg til sunnmøringar som vil setja seg inn i eige målføre - men ikkje berre til dei. Aasens verk hadde nasjonal spennvidd, so fleire enn sunnmøringar haustar nok lærdom av systematiseringsarbeidet hans med sunnmørsmålføri.

Det kjem ikkje noko yverfløde av diktarlege arbeid på Norsk Bokreidingslag i år. Kanskje skulde dette gjeva grunn til ettertanke. Kva med t.d. umsetjingar?

Dette var eit par døme frå Bokreidingslags-bøkene. Me hev ikkje fuldekjande yversyn enno yver alt som kjem i vår målform hjå andre utgjevarar. Men diktaren som gjerne vert nemnd framum nokon annan, Olav H. Hauge, sender ut umsette dikt på Samlaget - «Frå Rimbaud til Celan», engelske og tyske og franske dikt i det kraftfulle målet me kjenner hjå Hauge. Og på Solum kjem Ivar Orgland med ei monumental umsetjing av det islandske millomalderkvædet «Harmsól» (sorgs sol) frå 1100-talet av augustinarkanniken kalla Munken Gamlí; dette er eit stort og staseleg prydband med illustrasjonar like monumentale som umsetjingi, av biletkunstnaren Anne-Lise Knoff.

Um eit heilsleg yversyn enno som nemnt vantar, er det kome bøker i 1991 som styrkjer den indre fronten på vår kant, og som vonleg peikar frametter og utetter.

J.Kr.

Vestmannalaget

Torsdag 14.nov. kl. 17 på Bryggens Museum: Erling Virkesdal frå Bergens Sjøfartsmuseum talar um «Lokaltrafikken i Bergens nærområde på slutten av fyrre århundre». Med Ijosbilete.

Torsdag 5.des kl. 19 i Fokus Bank: Jolemøte. Landbruksskulestyrar Asbjørn Øye talar um *Norske stadnamn*.

Fyrste 1992-møtet vert torsdag 16. januar kl. 19 på Bryggens Museum. Vestmannalagsformannen Leidulv Hundvin talar um *Aasmund Olavsson Vinje*.

Norsk Ordbog

«Norsk Ordbog med dansk Forklaring» av Ivar Aasen er framleis den grunnleggjande ordbokskjelda i norsk her i landet. Ein som nyttar ordboki dagleg, må berre sanna at Norsk Ordbog er like daghøveleg i 1990-åri som for ein mannsalder sidan.

Sume saknar latinsk skrift i ordboki. Dei lærer ikkje gotisk skrift - fraktur - i skulen i dag, og det krev eit lite sertiltak å læra den gotiske skrifti. Men det er yverkomeleg. Det hev vore tankar um å føra ordboksteksti yver til latinsk skrift, men so langt hev ikkje dette vorte røyndom.

Fyrste utgåva av ordboki kom i 1850. Då heitte ho «Ordbog over det norske Folkesprog». Andre utgåva var mykje umvølt, ho kom i 1873 og hadde den tittelen og formi me no kjennen. Då hadde Aasen teke i bruk dei riksnormale skriftmålsformene, og seinare utgåvor er prenta etter 1973-boki. Tridje utgåva kom etter Aasen var borte, i 1900.

Fjerde utgåva er frå 1918. Det var Vestmannalaget som gav henne ut. Ei drivkraft var formannen i Vestmannalaget, disponent Cornelius Berg Bugge (1865-1934). Utgåva kom i eit upplag på heile 10 000! Det var for sterkt iteke til at Vestmannalaget kunde sitja med boki, synte det seg, og det vart til at Hans Aarnes og Fonna Forlag tok yver restlageret.

Og Fonna Forlag hev boki enno. Men no er ho komi i sjette utgåva - fotografisk avprenta etter 1873-boki. Vanleg salspris i bokhandelen er 385,- kronor, men i siste EG ser me at Fonna hev sertilbod til studentar på 200,- kronor. Det er sers rimeleg, både vanleg pris og serpris. Tilskrifti til Fonna Forlag er Boks 6912 St. Olavs plass, 0130 Oslo. Upplaget minkar, høyrest det ut for

Ordbokbrukar.

Gåvelista for Vestmannen

Marie L. Holm, Oslo, 400,-. Jostein Krovik, Fiskåbygd, 100,-. Knut Rystad, Kristiansand, 500,-. I alt kr. 1000,-.

Me takkar gjevarane

VESTMANNEN

Helge Liland

Midgeilen 16

5067 Store Milde

Bankgiro: 8401.21.43027

Postgiro: 4 25 63 92

Ivar Aasen i mentalhistorisk ljós

AV Bjarne Rabben

Arne Apelseth:

Tildriv og føresetnad for Ivar Aasen Skrift nr. 15 frå Volda lærarhøgskule

Ein dag eller ei kveldsstund i året 1836 sat den godt og vel 22 år gamle Ivar Aasen på Solnør og skreiv ein liten artikkel: «Om vort Skriftssprog». I konsentrert form peika han på vårt lands vanlagnad, at norsk mål under framandstyret vart borte frå papiret, men levde på folkemunn. No når det norske folket hadde vunne att sitt sjølvstende, burde det vera om å gjere å etterreise folkemålet «eftersom dette er en Nations fornemste Kjendemerke». Til slutt forma han eit framlegg om korleis ein praktisk burde gå til verket: Samle norske ord i ei ordbok med tydingar og arbeide ut ein grammatikk for folkemålet.

Artikkelen vart liggjande og kom ikkje på trykk før mange år etter at Ivar Aasen var borte, men gjorde like fullt si teneste. Aasen hadde forma ut grunnlag og mål for etterreising av det norske målet, og det vart hans eige livsprogram. 12 år etter dette kom hans norske grammatikk ut og to år deretter hans norske ordbok. Grunnlaget for det norske målet til skriftspråk var lagt. Det var bygt på målføra i landet og var såleis sammennar for det norske folkemålet.

Kva var det som vekte Ivar Aasens interesse for folkemålet og gav ein kveik som dreiv han til arbeid? Og kva var føresetnaden for at den ulærde bondeguten langt frå den tids lærdomssæte gjennomførde sin store tanke?

Dette er temaet i hovudfagsoppgåva til: *Arne Apelseth: «Tildriv og føresetnad for Ivar Aasen»*, som er komen på trykk som skrift nr. 15 frå Volda lærarhøgskule, eit skrift på 160 sider i stort format.

Naturlegvis var evne og anlegg ein personleg føresetnad. Men føremålet med skriften er å kartlegge tida føre Ivar Aasen med ånds- og kulturinnslag på Sunnmøre og med tilgangar og liner i sunnmørsk folkeliv som historisk føresetnad for Ivar Aasen. Såleis er skriften «eit mentalhistorisk riss av Sunnmøre 1736-1836». Forfattaren har valt denne tida ut ifrå den historiske hen-

ding i 1736 at konfirmasjonen vart innførd og dermed «den første reelle freistnaden på å få allmugen integrert i skriftkulturen», og året 1836 då Ivar Aasen skreiv sin artikkel «Om vort Skriftssprog» og dermed «gav uttrykk for å ha landsfemnande ambisjonar».

Det er ikkje mi sak - og heller ikkje min kompetanse - å vurdere arbeidet fagleg. Men utgangspunktet for arbeidet er interessant, og det gjev framifrå god greie for kva som «var oppe» i denne tida og på ymse vis skapte miljø. Den lange kjeldelista syner det omfangsrike grunnlaget skriften byggjer på. Ein kan ikkje seie det er eit folkeskrift, og det er heller ikkje meininga, til det er språkføringa altfor akademisk og vitskapleg. Men innanfor det historiske området er skriften opplysende og lærerikt. Det legg ljós over ei fortid som forfattaren tillegg avgjerande verkna for ettertida nettopp i Ivar Aasens etterreising av ein norsk kulturtradisjon.

Bortsett frå alle fagorda er skriften ført i ein ledig og god nynorsk - med to tre etterhald:

Den totalt unorske vendinga «finne stad», «fann stad», «funne stad» - som er brukt her og som også somme andre nynorskbrukarar opererer med - eksisterer ikkje i *norsk* talemål. Norsk mål er ikkje å omsetje danske ord og vendingar til nynorsk, men å rette seg etter norsk målføring. Ei form som «dåtidas menneske», «religionsutøvingas område», «kyrkjas menn» osb. er heller ikkje norsk måte å seie det på. Eg skjørnar heller ikkje at det vesle ordspelte «så å seie» her i skriften konsekvent har forma «så og seie», som er utan mening, det kanskje ein eller annan slags glepp.

Det er all grunn til å vere takksam for at eit skrift som dette er tilgjengeleg. Det syner at me ikkje er ferdige med Ivar Aasen som person og personlegdom. Og slett ikkje er me ferdige med hans «landsfemnande ambisjonar».

Bjarne Rabben

Maktpolitisk spel med skriftmålet

Jostein Krokvik:
Mål og vanmæle
Frå soga um norsk offentleg
skriftmål
Norsk Bokreidingslag, Bergen, 1991

Sunnmøringen Jostein Krokvik er ein arbeidsglad forfattar. Han hev eit 20-tals bøker alt, og det er eit vidt felt han dekkjer. Han hev skrive romanar, novelle-samlingar, barnebøker, essays, ungdomsbøker, og diktsamling. Med den historiske romanen Galgiholm som kom i fjar synte han kor visshøv han er når han gjeng til tilgjengelege kjeldor i rettsbøker, og skildrar hendingar som høyrer soga til.

Det er eit serskilt felt han tek fyre seg i år. Sume vil vel stussa på boktitelen, «Mål og vanmæle». Men den målkun-nige skynnar at her fær me ei framstilling av den *vanlagnaden* som norsk mål hev vore ute for. Krokvik er uvanleg mål-kunnig, og han er ein fin stilist. Ei tid var han bladstyrar i Norsk Barneblad, og no styrer han «Vestmannen», bladet for vestmenene. Det ligg stort arbeid til grunn for denne boki, ho påviser og dokumenterer kva som hev hendt med skriftspråket etter at målet vart ute for offentleg maktpolitikk.

Folk som les skulenynorsk og byråkratynorsk i dag er nok ikkje kjende med bakgrunnen for det som i dag heiter «offisiell rettskriving». Dei merkar seg at målet er uppblanda og at det hev ei mengd med inkonsekvensar. Jostein Krokvik tek oss med på ei skrämeleg attersyn på den norske målsoga, og han er ein kunnig forteljar.

Han feller ein knusande dom yver det som me kan kalla offentleg målplanleggjing. Med påviselege og klare prov slår han fast at «offentleg målplanleggjing» - dømd i ettertid, dømd i 1991 - hev køyrt seg dundrande i grøfti og stend att som eit skrämsel i vegakanten. Offentlege «rettskrivarar» drog ut på ei sigersferd som sist på møtte sitt Stalingrad. Kravet deira var at målfolk skulde ofra målet sitt for at det same målet skulde vinna landet, ofra det stykke for stykke.

Det som røynleg hende ikring 1938-påbodet var eit maktpolitisk spel med skriftmålet. Sagt reinska for pynt og umskrivingar er sanningi at rådande politikarar handplukka den vesle nemndi som skulde øydeleggja two skriftmål og laga eit nytt. Um arbeidet til den rettskrivningsnemndi nyttja Didrik Arup Seip ordet dilettantisme, og professor Nikolaus Gjelsvik kalla dilettantane

«trenevar».

Krokvik tek opp til grundig vurdering det offentlege målet me fekk etter at Norsk Språknemnd hadde laga «læreboeknormalen av 1959». Med ei mengd døme syner han kor inkonsekvente dei mange brigdi er, og korleis dei er slumpesame og utan bakgrunn for det som vert rekna for folke-mål. Den *likvideringa* av det norskrøtte skriftmålet som tok til i 1938 gjorde eit nytt munaleg steg i 1959. Og det Norsk språkråd som vart oppnemnt på ruinone til Språknemnda hev halde fram med å stengja for norskt og norrønt måltifang i nynorsken, men ikkje med å stengja for framandt tilfang.

Det er ei syrgeleg attersyn me fær i denne boki. Den kjende norsk-amerikanske målgranskaren professor Einar Hauge peika alt tildeleg på at 1938-mål vart tilfelleleg samansett av valfrie, obligatoriske og tillatne former. Det ned-ervde målet vart forbode. Og denne rettskrivingi samsvarar ikkje med talemålet til noko menneske. Me hev fenge eit skriftmål som ingen talar, eit statsautorisert blandingsmål som er vanskeleg å læra.

Sanneleg: Jostein Krokvik hev bakgrunn for boktitelen «Mål og vanmæle».

Ludv. Jerdal

Augneblinkar

Sigbjørn Heie:
Mørkret set opp fellene sine
Samlaget 1991

Forlagsumtale skal du vel ikkje alltid sveglja rå, men på det bakre umslaget av siste diktsamlingi til Sigbjørn Heie finn eg ei tekst som eg tek med ordrett, noko av henne: «Ei diktsamling med augneblinkar som har stilna og som har utvida seg til å romme ei kjensle av livet som det er her, livet som har vore og livet som skal ta slutt. Ei stillsleg bok, der forfattaren tydeleg kjenner livsgleda og dødstrugs-målet i same stund - eller rettare: i same bilde eller same dikt.»

Dette meiner eg er både rett og råkande sagt um «Mørkret set opp fellene sine», som Heie kjem med no hausten 1991.

Heie fekk tidleg ord for å skriva jordnært og lettskynleg - bruks-lyrikk, hev diktia hans vorte kalla. I dei two siste samlingane - «Dogg» 1986 og «Barndom.

Sol - Barndom. Måne» 1990 - tykte eg det kom ein meir samansett klang, ein utvida synsvinkel eller kanskje heller ein meir mangslungen kjenslebotn. Eg er ikkje viss på kva som er rettaste merkjelappen, og snaudt um det er viktigt heller. I alle høve finn me dette meir tvibotna innslaget i den nye samlingi; det er ei røynsla, nedfelt i dikt, som knapt kann takast burt meir når røynsla først er upplevd av diktaren. Anar me ikkje noko av dette alt i tittel diktet som kjem først i samlingi:

*mørkret set opp fellene sine
 men eg går utanom
 med blikket festa
 på ei austleg dagrand
 det er 2. februar
 - kyndelsmesse -
 og lyset bryt veg i mørkret*

Tydelegare kjem det kanskje fram andre

stader. Som i «teikna det du ser» - eit rimdikt, uvanleg nok. Her heiter det:

*nei, det du ser
 er ikkje himmelkvelv
 og måneferd
 men evig uroskjely
 for alt du ikkje veit
 og ikkje kan forstå
 du er i beit
 kvar skal du gå?*

I reint ytre biletet held Sigbjørn Heie seg framleis til det daglegdagse. Slik kann han godt kallast brukslyrikkar. Men endå i fjordkvitt ver er det «skum frå fjerne hav - jamvel her bårar uro no».

Det er ingi stor samling i romfang Heie hev sendt ut; boki er på mindre enn 50 sider. Men diktlesarar - visst nok ein fåment rase - vil lesa diki med forvitne og ettertanke. Og det er nok ikkje siste ordet frå Sigbjørn Heie.

Samlaget hev sytt for eit tiltalande og smakfullt umslag på diktsamlingi, laga av Radek Doupovec.

Jostein Krokvik

Norsk-islensk festskrift med høg litterær kvalitet

Norroena et Islendica
Festskrift til Hallvard Magerøy
Alheim & Eide
Akademisk Forlag
Øvre Ervik 1991

Sunnmøringen Hallvard Magerøy er i norrøn filologi både tradisjonalist og nybrotsmann; han hev teke upp arven frå Sophus Bugge, Magnus Olsen og Anne Holtsmark; og han er nybrotsmann av di han fylgte dei islendske læremestrane sine heller enn dei norske i arbeidet med islendingasogene. Skriftnemndi for det drustelege Festskriften til 75-årsdagen hans Magerøy peikar på dette i ein innleidande artikkel. I nemndi er Eyvind Fjeld Halvorsen, Finn Hodnebø, Else Mundal og Vesteinn Olason.

Ei Tabula Gratulatoria med namn frå heile Norden syner klårt nok kor sterkt bakgrunn professor dr. philos. Hallvard Magerøy hev. Personleg møtte eg honom første gong på den store ferdi som nordmenn gjorde til Island til avdukingi av Snorremonumentet på Reykholt i 1947. Han var cand. philol. då. Seinare fylgte doktorgrad, han vart utdaningsstipendiat, norsk lektor i Reykjavik, dosent, og han vart den første professor i islendsk på Universitetet i Oslo.

Oslo Mållag med fråsegn mot den nye namnelovi

Den 14. oktober heldt fyrsteamanuensis og stadnamnkonsulent Botolv Helleland ei utgreiding um den nye stadnamnlovi, sett frå nynorsk ståstad, i Oslo Mållag.

Me høyrer at møtet vedtok ei sterkt fråsegn imot sumt i den nye lovi. Frå millomkrigstidi hev det vore ein medvitn freistnad, framdriven ikkje minst av Gustav Indrebø, um å få namneverket her i landet yver på norsk grunn. Difor var hovudregelen fyre krigen og langt inn i etterkrigstidi at stadnamn skulde normerast etter nynorske skriveregular. Etter merknadene til den nye lovi av 18. mai 1990 kann stadnamn no normerast etter bokmål eller nynorsk. Oslo Mållag gjeng imot all bokmålsnormering og vil ha att dei gamle reglane

*

I 1932 skreiv Gustav Indrebø: «Striden um namneverket er ei side av den ålmenne målstriden her i landet. Hovudfronten i dag er dialekt mot nynorsk.» I 1932 som i 1991 hender det sumtid, når det løner seg, at bokmåls-talsmenn syner ei merkeleg utsut for dialekta -

For sambandet millom islendingar og nordmenn hev Magerøy vore ein god mann. M.a. gjorde han og godt arbeid i Norsk-Islensk Samband. Og frårekna innleidningi, so er heile Festskriften artiklar av Magerøy. Han tek fyre seg av dei kjende islendske ættesogone, han vurderar Gunnar frå Hlidarendi, Aristoteles og Snorri, han skriv um Urnes stavkyrkja, um Edda og Island, ja, han fletter òg ein fin minnekrans yver den «norske islendingen» Helgi Valtysson, skalden som vart lektor og høgskulelærar i Noreg og som seinare vart lærar og skald på Island. Helgi Valtysson var til liks med diktaren Gudmundur Gislason Hagalin ein mann som tala det norske Aasen-målet nærsagt betre enn nokon nordmann. Magerøy teiknar i boki eit sympatisk bilet av denne gåverike ungdomsføraren som vart ein førar i det islendske ungdomssamlaget som den gongen svara til vårt Noregs Ungdomslag.

Til sist i den 300 sidors boki er ei ageleg lista yver Magerøys vitskaplege og popularvitskaplege produksjon. Festboki er eit verdfullt kjeldeskrift for alle med norrøne interesser.

Ludv. Jerald

serleg då for bokmålskjemt nedfall i dialekta. Den røynde utsut for norskrotte målføre kjem fram med motsett forteikn og på velkjend måte ved andre høve. Eit norsk namneverk kann og må ikkje verta anna enn eit namneverk på norskrott mål.

Bergensk rikdom på originalar

«Bergenske originalar i fyrra hundradåret» var emnet for eit forvitneleg fyredrag som Bergens-historikaren, forfattaren Jo Gjerstad heldt på møtet i Vestmannalaget i oktober. Her vart gamal soga trylla fram, i tekst og i ei mengd ljósobile.

Gjerstad bygde på den rikdomen av Bergens-prospekt som teiknaren J. F. L. Dreier er meister for. Johan Friedrich Leonhard Dreier (1775-1833) arbeidde først i fødebyen Trondheim, men flytte til Bergen som var større og rikare. Prospekt som han laga av byen er av stort kulturhistorisk verdi, fordi bilet er so korrekte. Me veit mykje um Vestlandshovudstaden takka vere han. Teikningar av personar i den tids drakter er òg forvitnelege, og der til er det ei mengd fotografi av personar. Og alle er skildra med stor ordrikdom av publisisten Adolph Berg, som so lenge var fast skribent i Bergens Tidende. Han hadde stor sans for originalar, folk som kom til kort anten av skort på evnor eller av vantande arbeidslyst. Det er frå denne tidi me hev dei mange merkelege namn - ogso utnemne - på folk som anten var teikna av Dreier eller var fotograferte. Her steig dei fram, skomakarar, bakerar, fiskeberarar, klokkarar, fearmeistrar, og jamvel ein politimeister. Og med namn som Kvitebjørnen, Tippetue, ja, jamvel Kryle-Lampe og Ostebrødet og Himmelfarten. Og Dreier var stor karikaturteiknar.

Formannen Leidulf Hundvin slo fast at dette var ekte Bergens-soga, og sjølv hadde han skrive det handskrivne bladet, det hadde historisk attersyn frå Bygde-Noreg.

L.J.

Esperanto

Det lydest at på landstyremøte i Norsk Målungdom tidleg i haust var Christian Moe innbeden for å fortelja um esperanto. Moe er målungdom og esperantist.

Esperantosamlaget i Noreg hev kring 400 medlemer; i ungdomsrørla er medlemsstalet kring 50. Esperanto hev vore nytta kring 100 år til no; det er eit kunstmål, utarbeidt i 1887 av polakken Zamenhof, og det er tenkt til millomfolkeleg hjelpe-språk. I alt hev det vore kring 900 freistnader på å laga eit slikt hjelpe-mål, og til no er esperanto det mest vellukka. Det er verdsfemnande, med kring 200 tids-

skrift, 10 radiosendingar, eigi yvernattstjeneste, faste årlege rådleggjingsmøte og serlege rådleggjingsmøte for ungdom. Esperanto hev ordtilfanget frå europeiske mål, men esperantistar meiner det ikkje favoriserar serskilde kulturar eller folkegrupper og dei vonar det kann verta eit viktig mål for utviklingsland. Målet er lett å læra og skal ho sosial profil.

Det frettet at møtelyden i NMU fekk læra mangt nytt um esperanto. Kor yvertydde alle var um den store framgangsvoni for esperanto, er ei onnor sak.

Dagboksblad um Estland:

Eg hev tiltru til Arnold Rüütel

Den 14. juli 1914, midt under verdskrigene, kom ein estisk landdag saman i Tallinn, og den 24. februar 1918 vart Estland ropt ut til sjølvstendig stat. Då var fredsrådslagningane millom bolsjevikane i Russland og sentral-maktene (Tyskland og Austerrike-Ungarn) i gang i Brest-Litovsk. Byen finst no i Kvite-Russland nær grensa mot Polen ved elvi Bug. I fredssemja laut Russland segja frå seg store landumråde, derimellom Estland. Den 3. mars skreiv Leo Trotskij under for russarane. Men som me veit laut sentralmaktene sjølv gjeva seg for vestmaktene den 11. november 1918. Tyskarane rymde Estland, og russarane kom attende. Alt den 22. november gjekk dei yver grensa ved Narva, og den estiske fridomsstriden tok til. Vestmaktene vilde helst slå denne striden i hop med freistnaden frå dei «kvite» i Russland på å stana den «raude» umveltingi og knekkje bolsjevikane. Det var meiningi at estarane kulde stydja upp under kosakk-generalen Anton Denikin og general Nikolaj Judenitsj som stod med soldatane sine i dei baltiske landi. - Dei leidande estiske styremennene vilde ikkje ha det soleis, dei stridde for heimleg sjølvstyre og vilde elles hava fred med russarane, og den 2. januar 1920 skreiv russarane under ein avtale i den estiske byen Tartu der dei godkjende sjølvstendet åt Estland.

*

No hev russarane under Boris Jeltsin nya uppatt godkjenningi frå Tartu. Dei gjorde det medan kuppet mot Mikhail Gorbatsjov enno stod på, dagen etter at estarane den 20. august hadde vedteke fullt sjølvstende i nasjonalforsamlingi. Fyrst etter kuppfreistnaden fylgte Noreg etter

med å bjoda inn utan-riksrådane frå dei tre randstatane. Den nye leidarskapen i Kreml som føddest ut or kuppfreistnaden, gjorde det til si fyrste handling i det ein dag gamle statsrådet den 6. september å godkjenna Estland, Latvia og Litauen. Godkjenningi var samrøystes, og i det millombels statsrådet sit Gorbatsjov og leidarane for dei ymse republikkane som ser ut til å fylga med inn i eit laust stats-samband.

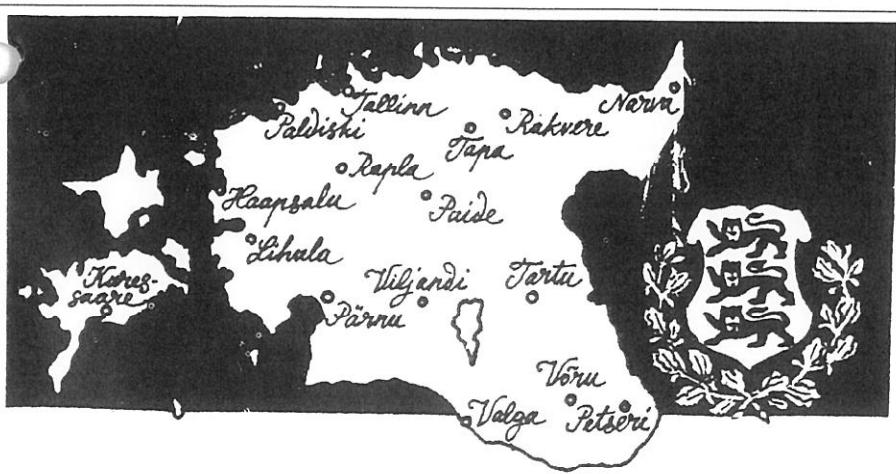
Den sovjetiske hermaki i Baltikum og tilhøvet til dei russiske mindretali i randstatane vert no eit sårskinna spørsmål. Dei baltiske statane hev kravt at soldatane skal ut snøggast råd er. Lat oss sjå på kva som finst att i Estland: I Paldiski hev austersjøfloten eit framskote stød for forsaret av St. Petersburg (Leningrad) og heile Finskeviki. Ved Tartu finst eit stød for tunge bombefly med stor rekkevidd. Jagarfly og radarvakt er nedsett mange stader i landet. Nordaustre luten av Estland går inn i eit luftforsvarsbelte kring St. Petersburg. Når det gjeld talet på vanlege soldatar er det vandt å hava nokor trygg meining, det nærmeste eg kjem er at det estiske bladet «Eesti Ekspress» i fjor haust meinte at dei sovjetiske styrkane i 1984 utgjorde 122 480 mann, men bladet kunde ikkje dela dei opp på ulike våpenslag. - Saman med Latvia, Litauen og Kaliningrad-umrådet (tidlegare Aust-Preussen) utgjer Estland ei militært sett samantimbra eining. Sers truleg vil det taka tid å saga novene på denne timbra.

Vel 30% av ibuarane i Estland er russarar. Skal me fara etter det den estiske presidentkona Ingrid Rüütel sa på eit dansarstemme i Finland i juli i fjor, er

russarane i Estland ei rotlaus folkegruppe utan kulturell tyngd. Ein skulde soleis tru at i eit sjølvstyrta Estland vil estisk mål og levevis kunne tryggjast. På hin kanten vil russarane i Estland støtt kunne vende seg mot aust for å hente næring til eigen kultur, dei er ikkje noko einsamt mindretal. Meininglaus plaging og hæding av russarane frå estisk side kan i framtid koma til å skada staten Estland, og eg ser ikkje burt frå at slikt kan liggja färleg tett ved handi etter 50 års styre frå Kreml. Men det ser ut til at frå han vart vald til president av nasjonalforsamlingi den 29. mars 1990 hev Arnold Rüütel skunda seg stillsamt og fintfarande mot estisk sjølvstyre, og eg vil tru han vil halde fram på same viset med andre vrange spørsmål.

Det største kastet som eg kan sjå at 62 år gamle Rüütel til no hev gjort, er at han hev kjøpt vass-seng åt seg og kona frå Finland. Den finske møbelkræmaren i Tallinn er sjølv sagt godt nøgd med handelen, det vekkjer åtgauum å selja til presidenten, men det vert verre for estarar å få selt sine varor i vest. I millomkrigstidi førde estarane ut mange landbruksvaror, serleg smør, og mest all utførsla gjekk vestetter. Å koma med smør til Vest-Europa i dag, vil vera like ugjerleg som å selja bakaren brød. Og sidan dei harde krigsdagane hev estisk næringsliv vore ein lekk i den samla sovjetiske planleggjungi. Dette veit Arnold Rüütel. Difor trur eg han vil freiste å koma godt ut av det med den store grannen i aust, slik leidarane i Estland gjorde i 1920. Både gongene hev estisk sjølvstende sprunge ut or ei umvelting i grannelandet.

(Eg skriv den 1. oktober 1991.) a.h.

EESTI VABARIJK

Etymologisk ordbok

Bjørn Ringstrøms antikariat i Oslo hev gjeve ut i faksimileprint *Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprogs* av Alf Torp og Hjalmar Falk. Boki kom ut fyrste gongen i 1903-1906 og skal òg ha kome i ei tysk utgåva. Upplaget no er på 2000, og me høyrer at det fyk uventa fort ut. Boki er på nærmere 1100 sider og kostar 390 kronor. Faksimileutgåva er prenta i Ungarn.

Alf Torps *Nynorsk etymologisk ordbok* som kom med fyrsteutgåva i 1919, vart oppattprenta i 1963. Upplaget er longo utsett. Me vil tru mange saknar *Nynorsk etymologisk ordbok* og at ei nyutgåva vert sterkt ettersspurd. Set i gang!

Ivar Grimstad

(f. 1922), frå Hareid på Sunnmøre, kom med første diktsamling i 1968. Sidan hev det vorte fleire diktsamlingar, og han hev skrive bøker av andre slag, skjemtebøker frå Sunnmøre, romanar med meir. Han tok lærarutdanning og arbeidde i skulen, var lenge folkehøgskulerektor i Ørsta. Elles hev han vore bladmann og bladstyrar, og skriv gjer han vedvarande.

Diktet som me her tek med stod i «Drøymaren og brørne hans», ei diktsamling som kom ut i 1982 (Samlaget).

Svanene om våren

(Etter Olav Duun)

*Ein vårmorgen
letta dei frå
vatnet heime:*

Svanene -

*Høgt oppunder skyene
tre store fuglar*

*Austover
og inn i blånaden*

*Lange halsar beint fram
Store romslege vengeslag*

*Dei drog ein song
med langframand tone
etter seg*

*Bleikblåe fuglar
frå land ein hadde drøymt om -*

Mål og Makt

Tidsskrift til Studentmållaget i Oslo brukar heile nr. 2/91 på eit arbeid av Johann Roppen um «Den nynorske ålmenta og dei nynorske avisene». Roppen freistar finna vegen i nynorsk bladverd og bladsoga gjennom teoriane til den tyske sosiologen og filosofen Jürgen Habermas, som er rekna for upphavsmann til umgripet *borgarleg ålmenta*, røtt i doktoravhandlingi hans «Strukturwandel der Öffentlichkeit» (1961). Boki kom i bokmålsutsetjing (1971) med tittel «Borgerlig offentlighet», kanskje ei medverkande årsak til at sume fekk slik bråtrong for ordet offentlighet i nynorsk. Roppen brukar elles regelfast ordet *ålmenta*.

Nr. 3/91 av «Mål og Makt» er heilt vigt eit emne som i samnorskota var tabulagtden offisielle nynorske skrift-normalen. Her er utgreidinger av Johannes Gjerdåker og Jostein Krokvik; me finn NMU-programmet um målføre og nasjonalmål, heile rettskrivingsfram-legget som målungdomen hev sendt Norsk språkråd - og ordskiftet millom NMU og Språkrådet um j og k i ing-namnord laga av tilsvrande gjernings-ord (tenkja, tenkjing; byggja, byggjing). M&M kallar seg den leidande målteoretiske tidsskrifti i målrørla, og med rette. Bladet er i framgang, som vel er.

Jarl

Almanakka frå Nordanger

Nordanger Forlag, Bergen, sende i fjor ut prøveutgåva av ei noko sermerkt almanakka - «Den norske Almanakk». I 1991 kjem boki att, med sumt innhald som me ikkje finn i den vanlege almanakka.

Kalenderuppgåvor er med, men me finn dessutan opplysningar både um jo-disk og islamisk kalender. Her er måleiningar, ymse rekeneformlar og oppgåvor yver ljósart og ljodfart. Her er klokkeslætt for uppgang og nedgang for sol og mån, for flod og fjøre - stort sett for heile landet.

Professor Rolf Brahde og meteorolog Petter Dannevig hev ei utgreiding um klimaumskifte i dei two siste 30-årsbolkar. Dei meiner at otten for hol i ozonlaget er sterkt yverdriven. Men det er god grunn til å vera på vakt, legg dei til, same um umskifti til no er sers små jamført med det som kunde henda t.d. i ein kjernefysisk krig.

Mang av innhaldet i boki er knytt til sjø og sjøferdsbla, som opplysningar um knop, tonnasjemål og ymse fiskeslag. Forlaget skriv med rette at almanakka hev serleg nytte for folk ved og på sjøen.

Jarl

- * Mål og Makt er tidsskriftet til Studentmållaget i Oslo
- * Mål og Makt er det leiande målteoretiske tidsskriftet i målrørla
- * Mål og Makt kjem med 4 nummer i året, ei årstinging kostar 70,- kr
- * Mål og Makt nr. 3/1991 har kome. Les om:

Om normering av nynorsk skriftspråk av Johannes Gjerdåker
Offentleg målstyring av Jostein Krokvik
Målføra og nynorsken - programmet til NMU frå landsmøtet -91
Framlegg til rettskrivingsbrigde frå NMU

-
- Send meg M&M nr. 3-4/1990 Tradisjonar i sogeskrivinga for 20,- kr
 - Send meg M&M nr. 1/1991 Det nasjonale spørsmålet for 20,- kr
 - Send meg M&M nr. 2/1991 Den nynorske ålmenta og dei nynorske avisene for 20,- kr
 - Send meg M&M nr. 3/1991 Nynorsknormalen for 20,- kr
 - Eg tingar M&M i 1991 for 70,- kr og får ettersendt nr. 1 - 3/91
 - Ikke send meg tidsskriftet dykkar!!!!!!

NAMN: _____

ADRESSE: _____

POSTNR: _____ STAD: _____

Send til: Mål og Makt, Nordahl Bruns gt. 22, 0165 OSLO

mål og makt

TUFTEKALLEN Or «Tuftekallen» Skaldar og skaldskap Av Leidulv Hundvin

Når me i kveld er samla for å lyda på lyrikk og samtale kring lyrikk, denne edle litterære greini, er dette noko me alle har sett fram til med stor gleda.

Like frå me var born, ja, so småe at songen til mor eller far var den som svædde oss inn om kvelden, seig ordi litt etter litt inn i minnet vårt. Tenk berre på Vinje sin vaakre barnesong om bukken Blåmann:

*Blåmann, Blåmann, bukken min
enk på vesle guten din.
Bjørnen med sin lodne feld
kan deg taka seint i kveld.*

*Gamle Lykle, moder di,
seint kom heim med bjølla si.
So ikring seg ho mund sjå
liksom der var fåre på.*

*Det såg ut som der var naud.
kanskje no du ligger daud?
Tidt du dansa kringum meg,
mangt eg rødde då med deg.*

*Blåmann, Blåmann, svar meg no
mekra med ditt kjende ljod.
Ikkje enno, Blåmann min,
må du døy frå guten din.*

For mange av oss var denne songen det første møtet me fekk med lyrikk, og det var ingi ring vare heller. Og etter som åri skreid fram og me sjølve lærde å lesa, la me merke til rytmens og klangen i dikt og songane me las, og me merka at det som var skrive i bundi form var mykje lettare å læra enn det som var skrive i ubundi.

År og alder, og vonleg ogso vokster i visdom, har lært oss at eit godt dikt var noko ein kunne triva etter når eigne ord ikkje strakk til. Skulle du halda ein høvestale, kom det meir sus i han når du kunne krydra talen med nokre velforma vers av ein kjend diktar. Versi vart òg noko av kvardagen vår. Når me var slitne og måtte roa oss ned litt, kvilte både tankar og sinn når me fekk lesa eit vers eller to. Personleg har eg i mange, mange år hatt Norsk Songbok liggjande i hylla under te-

lefonen på kontoret mitt. Same-leis har eg hatt ei diktsamling og Nynorsk Salmebok, og alle desse har gjeve meg nerkl og nöring i kvardagen og langt ut over den.

Ofte har eg undrast på kva det kan vera som gjer at einskilde menneske kan makra denne edle kunsti, medan andre ikkje får noko til.

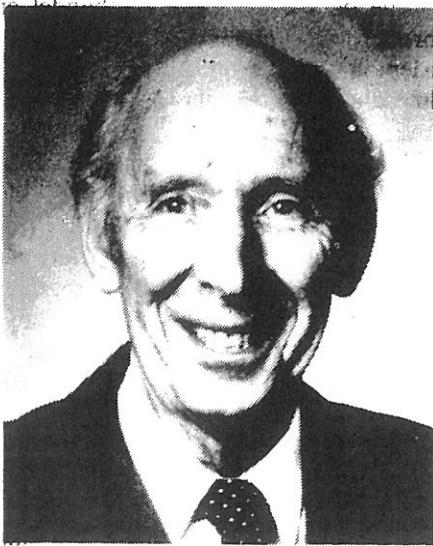
I ungdomsåri mine greidde eg ein gong å skriva ein prolog - eit føremæle - som eg var nokolunde nøgd med. Kva lydarane var, torer eg ikkje ha nokor meinung om. Men i alle høve var det eit blodslit som ikkje freista til vidareføring av denne edle disiplinen.

Av det eg har nemnt kan eg slå fylgjande fast: Me kan vera glade i lyrikk, ja, det kan gå so vidt at det vert noko av livet vårt, utan at me sjølve kan skriva ei line.

Kva er det so som gjer at berre eit ørlite fåtal kan meistra denne kunstformi? Det kan vera so mange svar på dette, men no vil eg lata ein av våre aller største diktarar koma til orde.

I det gripande dramaet Ibsen har skrive om Håkon Håkonsson og Hertug Skule gjev han eit svar.

Hertug Skule, som sjølv er av kongs-ætt, har både evna og vilje til å styra landet. Likevel må han sjå at versonen - Håkon Håkonsson - vert konge. Sjølv får han hertugittel, men lyt finna seg i å vera nummer to. Endå Håkon er gift med dotter til Skule, ligg tvilen og gneg på han om Håkon er den rette. Er Håkon verkeleg kongsson slik mori hans har prova det ved å bera jarnbyrd for han? Tvilen gneg som ei mara og gjev han aldri ro. Til slutt tek han sjølv kongetittel og kjem i open strid med versonen. No er det to kongar i landet, og ingen av dei vil fira. Både er visse på at dei er kongsemne. Håkon veit han har fyrsteretten. Skule *tvilar*. (Skule tok

Leidulv Hundvin

kongetittel i 1239 på Øyrating. Det vart borgarkrig, og kongsfolk drap Skule utanfor Nidaros våren 1240.)

I einsernd sit Skule ein kveld og gruvlar på lagnaden sin. Han veit at han no lyst føra krig mot versonen, og han tenker:

- Kan en mand tage Guds kallelse fra en anden, således som han kan tage våben og guld fra sin fældte fiende? Kan et kongs- emne tage kongsgerningen på sig, således som han kan tage kongskåben på? Egen, som fældes til skibstømmer, kan den sige; jeg vil være masten i skibet, jeg vil tage furuens gerning, pege rank og skinnende opad, bære gylden fløy på toppen, slå med hvide bugnende sejl i solskinnet og synes for folket langt, langt borte?

- Nei, nei, du tunga knudrete egestamme, din plads er under kålen, der skal du ligge og gøre nytte, stilt og useet af hvert øje oppe i dagen, dig er det, som skal hindre skibet fra at kantere i uvejret.

Medan han sit i desse tunge tankane mellom tvil og tru, kjem islendingen Jatgejr skald inn. Samtalen mellom dei to er noko av det vakraste i heile stykket, men eg skal berre gje att det som handlar om skaldskap:

Kong Skule: - Der er ligesom to mænd i dig, islending. Sidder du mellem hirden i lystig lag, så drager du kappe og koste over hver din tanke, er en ene med dig, ligner du stundom dem, en får lyst til at vælge sin ven iblandt. Hvoraf kommer det?

Jatgejr: - Når I går til svømming i elven, herre, så klæder I eder ikke af, hvor kirkealmuen må forbi. Hvoraf kommer det?

Kong Skule: - Forstår sig.

Jatgejr: - Jeg har sjælens blygsel, derfor klæder jeg mig ikke af, når der er så mange i hallen.

Kong Skule: - Hm -. Sig mig, Jatgejr, hvorledes gik det til at du blev skald? Hvem lærte du skaldskab af?

Jatgejr: - Skaldskab læres ikke, herre.

Kong Skule: - Læres det ikke? Hvorledes gik det da til?

Jatgejr: - Jeg fik sorgens gave, og så var jeg skald.

Kong Skule: - Så det er sorgens gave, som skalden trænger?

Jatgejr: - Jeg trængte sorgen, der kan være andre som trænger troen eller gleden - eller tvivlen.

Kong Skule: - Tivilen også?

Jatgejr: - Ja, men da må den tvivlende være sterk og frisk.

Kong Skule: - Og hvem kalder du en ufrisk tvivler?

Tils. 10

Frå side 9

Jatgejr: - Den som tvivler på sin egen tvivl.

Kong Skule (langsamt): - Det tykkes mig at være døden.

Jatgejr: - Det er værre, det er tusmørket.

I dette utdraget or Kongsemnerne fekk me vita fleire ting, m. a. at skaldskap er ei gåva, og at Jatgejr skald hadde fått denne gåva gjennom sorgi. Men, segjer han, andre kan få henne ved trui, tvilen eller gleda.

Tenk på nokre av dei norske skaldane.

Tenk ørlite på Ivar Aasen. Eismal måtte han gå gjennom livet. Livsverket hans var so naudsynt og krov so mykje at alt anna måtte vika. Når han so som aldrande mann såg seg attende og kjende på det han hadde mist, vart han sår i hugen. Eg skal berre dra fram eitt vers som klårgjer det:

Eg kvider meg mest imot Kvelden:

Dei andre sitja lyttige kring Elden,
men eg siter einsleg og harm
og maa løyna min Hug i min Barm,
dei andre hava Gaman i Stova,
og eg ynskjer berre, eg fekk sova.
Og visst' eg det vart betre paa ein annan Stad,
eg skulde fulla flutt og voret glad.

Og eit vers frå diktet «Saknad»:

Eg veit so vel, det finst ein Barm
med same Kjensla inne,
med same Hug og same Harm
og same Von og Minne.
Og fann eg den, vartt alltingrett
og livet skulde skrida lett.
Men det er verst aa minnast:
me skulo aldri finnast.

Flogvitet Aasmund Olavsson Vinje hadde heller ingen lett lagnad. Endå i dei glade stundene merkar me ein sår undertone. Han vilde so gjerne hatt sin eigen heim, men korkje innkoma eller andre tilhøve låg til rette for det.

Når han so endeleg fann seg ei kone, el ler det var ho som fann han, fekk dei knappe året saman. Då døydde ho på barnseng, etter ho fødde ein son.

Det var ikkje lett for Vinje, som sjølv vart sjuk og sengeliggjande, og ikkje eingong fekk vera med i gravferdi etter henne. Han kunne skriva dette vakre diktet:

Den dag kjem aldri at eg deg gløymer,
for um eg sørver, eg um deg drøymer.
Um natt og dag er du like nær,
og best eg ser deg når myrkt det er.

Du leikar kringum meg der eg vankar.
Eg høyrer deg når mitt hjarta bankar.
Du stødt meg fylgjer på ferdi mi,
som skuggen gjeng etter soli si.

Når nokon kjem og i klinka rykkjer
d'er du som kjem inn til meg eg tykkjer.
Eg sprett på stolen og vil meg te;
men snart eg sig etter ende ned.

Når vinden lint ut i lauvet ruslar
eg trur d'er du som gjeng der og tuslar,
når sumt der burte eg ser seg snu,
eg kvepp, eg trur det må vera du.

I kvar som gjeng og som rid og køyrrer,
d'er deg eg ser, deg i alt eg høyrer,
i song og fløyte og felelat,
men endå best i min eigen gråt.

Og Per Sivle. Sjukdom og fatigdom ville mest kjøva han lange tider i livet. Ja, kona og dotteri måtte flytta frå han og heim til foreldi i Bergen då Sivle ikkje greidde fø dei.

Han fekk sanneleg vita kva det var å vera menneske. Med sviktande helse og ein sterke hovudverk som aldri gav seg, måtte han strida seg gjennom livet. Det var som dei saga han i bakhovudet, og gav seg god tid, sa han. Difor kunne ørvæna taka han,

men so kunne ein glytt av sol eller ein liten lette i sjukdomen lokka fram den vakraste diktning:

So anda eg ut av min barm so sår
den daudedumba i djupe drag.
Eg drakk av den lufti so frisk og klår,
og klinka med livet som liver i dag,
eg nikka til lauv og til gras og til blom,
eg tralla å fuglom, so lunden gav ljom:
Han Per, han Per,
- å hei, hurra! tralala! - han er her.
Og det kan han kjenna i kveld, i kveld
at livet er no det likaste lell!

Eg kunne ha teke mange fleire diktarar med her, men til slutt vil eg berre nemna vår eigen Olav Nygard frå Modalen, som døydde i 1924, knappe 40 år gammal.

Sorgi fekk han kjenna alt frå sin fyrste ungdom, då kjærasten døydde frå han av tæring. Sjølv fekk han òg denne sjukdomen. På brudlaupsdagen sin vart han sjuk, og rettelegr helsug vart han aldri seinare.

Både fatigdom og sjukdom fylgde han til siste dag. For vårt indre auga ser me han innanfor det frosne glaset i den vesle stova nede i Aker. Febertoktene riv og slit i han. Ut kan han ikkje gå. So pustar han på d frosne ruta og ser ut:

Eg andar hol i kvitan is på rute,
legg eine auga åt og gløser ut.
Seg losnar du ell drengst du til, du knute,
som knytte deg ein dag då dimd og grut
og gygreskodde la meg bleik på pute
og gav meg blunderdrykken beisk som lut.
Å, hjarta var for sterkt, eg fekk kje blunde;
men drykken vann då verk: eit liv var bunde.

Og det siste verset:

Eg bøygjer hovud, tegjer, freistar berre
å lyfte hand til livd som fyr til slag;
men avgjerdssundi ek seg nær og nærrer,
eg lyt nok velje, velje same dag.
«Du strenge bodordsberar, hels din herre,
eg vel meg gløysmle framfyr draugelag.
Det lyt vel heite, at eg vilde røme,
men staupet var for djupt og beiskt å tøme.»

Dette får vera nok. Me har funne fullgo prov på at skaldskap er ei gåva som kan vera skapt gjennom sorg, liding og hugverk. Det eg ikkje har fått drege fram her, er det Jatgejr skald nemner om gleda, trui og tvilen. Det får me ha til gode til ein annan gong.

Men ein ting til trur eg me kan vera samde om: kor stor, eller kva slags gåve diktarane so har fått, so krevst det ogso arbeid. Ordi og tankane kjem ikkje dalande ned av seg sjølve. Nei, kvart ord må gjerne slipast og pussast so det kan verta blankt som sylv og kvasst som stål - eller mjukt og linnt som den varaste kvinnehand.

Leiduly Hundvin

FOR MEG OG DEG!

EG er meldingsbladet til Norsk Målungsdom.

I EG finn du artiklar om grunnlaget for målreisinga, norsk mål, dialektane og nynorsken og mykje organisasjonsstoff. Alle som vil fylgja med i kva som hender i fremste rekka i målstriden bør tinga EG. EG vert av mange sett på som det viktigaste målpolitiske tidsskriftet i Noreg.

Ting EG du òg! For 100 kroner i året får du seks nummer av EG i postkassa!
Nytt slippen nedanfor, eller sett pengane beinveges inn på postgirokonto nummer 0823 0943010, og merk giroen "bladpengar".

EG vil tinga EG!

Namn:.....

Adresse:.....

.....Nr./stad:.....

Underskrift:.....

SEND TIL: Norsk Målungsdom, Nordahl Bruns gate 22, 0165 OSLO, Tlf.: 02-364043

Stor Nok For De Fleste

Garm d.y.:

Nidaros

Sist sumar i agurktidi fekk ordføraren i Nidaros ein ljos idé. Slik hender. Etter det avisone fortalte, vilde han døypa um heimbyen til Trondhjem.

Same um dette hende i agurktidi, trengst det ikkje noko politisk serstudium for å skyna at ordføraren trudde han skulde vinna ros og frægd på utspelet. Han trudde dei fleste i trøndarhovudstaden skulde falla han um halsen med takk og jubelsong. Rimeleg å tenkja slike? Tja. Kring 1930 var folk flest der i byen trondhjemmarar. Sant nok. Men tidi stogga ikkje nett der og då, og teikn i sol og måne elles i verdi er ikkje heilt uansa i Trøndelag heller. Endåtil Leningrad fekk att det eldste namnet sitt.

Adresseavisen sette i gang meiningsmåling, kanskje gjorde dei seg liknande tankar som ordføraren, kva veit me. Men det gjekk ikkje etter den uppskrifti som sume dette si lit til. Endå ihugen var stor, lyt me segja. Heile 3158 lesarar ringde og sa si meinings. Og visseleg. So mange som 1497 heldt på Trondhjem av dei som ringde. Men fleirtalet var det ikkje. 835 heldt på Trondheim. Men kaldsturten var at 826 vilde ha Nidaros. Og me vil tru at alle dei som ikkje ringde, dei hadde knapt noko brennande ynskje um å få att koloninamnet. Trondhjemmarane ringde nok.

Etter dette sa ordføraren at framlegg um namneskifte vilde ikkje han koma med. Nei, nei. Men me tykkjer at meiningsmålingi var både lærerik og modskapande. For oss. Det er eit anna byfolk i dag enn i 1930. Synsmåltane hev skift, og folk er på veg. Målungdom brukar namnet Nidaros, og det kann dei trøystefullt halda fram med.

Nye bøker frå Norsk Bokreidingslag

Andreas Bjørkum og Jarle Bondevik (red.):
DJUP FJORD OG HØG HIMMEL
Festskrift til Anders Ohnstad

Til 80-års dagen åt lokalhistorikaren og forfattaren Anders Ohnstad kom dette forvitnelege utvalet med artiklar, som gjev eit tverrsnitt av den rike og mangslungne forfattarskapen hans. Utvalet femner um alt frå lokalhistorie til riksoga, og Anders Ohnstad skriv lett og folkeleg um både Kong Sverre, Per Sivle, William Gladstone og ei rad med andre personar og hendingar med tilknyting til bygdene i Indre Sogn. Attåt dette innheld boki etterord, bibliografi og helsinglista. Hefta kr 200,-

Sigurd Sandvik:
SULDALSMÅLET

Det gamle Suldalsmålet var sers rikt på ord og segjemåtar. Og målet kom til å halda seg etter måten godt, saman med tradisjonell levevis og gamle arbeidsmåtar.

Det er ei rik mål- og kultursoga frå heimbygdi forfattaren og skulemannen Sigurd Sandvik gjev oss gjennom denne bok. Attåt mållæra med målprøvor, finn ein ei ordlista med ikring 5.000 sermerkte ord. Kvart ord står med tyding, og er sett inn i setningar med gamle vendingar og hermor.

Hefta kr 150,-

Jarle Bondevik, Oddvar Nes og Terje Aarset (red.):
SUNNMØRSGRAMMATIKKANE TIL IVAR AASEN

I. Tekstsband
Skrifter frå Ivar Aasen-selskapet Nr. 1

Dette er den fyrste samla vitskaplege utgåva av alle utkasti som Ivar Aasen laga til grammatikken yver Sunnmørsmålet, medrekna Eegsæt-utgåva frå 1851.

Utgåvene gjev mange opplysningar um dei ulike målføre på Sunnmøre for 150 år sidan, og dei syner og korleis Aasen gjekk fram i arbeidet sitt med å systematisera målføri og med det leggja grunnlaget for eit nynorsk skriftmål.

Hefta kr 180,-

Jostein Krokvik:
MÅL OG VANMÆLE
- Frå soga um norsk offentleg skriftmål -

Forfattaren og bladmannen Jostein Krokvik kjem her med ei essayistisk debattbok med kritisk gjenomgang av offentleg norsk rettskrivingspolitikk frå Ivar Aasens tid til i dag.

Krokvik skriv med engasjement og stor kunnskap um dette sernorske emnet som gjeld stendige statlege inngrep og endringar i "gjeldande rettskriving". Mangt kjem fram som nok var ukjent for dei fleste, og boki vil vera av stor interesse for folk som er upptekne av nyare norsk målsoga, og som vil taka lærdom av dei mange missteg i samband med skrivemålsendringane her til lands.

Norsk Bokreidingslag
Boks 2672 - 5026 Bergen-Møhlenpris

MARØY LARS BJARNE
ELISMARKEN 14
5034 Y LAKSEVÅG
ANTALL EKS 1

ISSN 0800-8647

RETURTILSKRIFT:
Vestmannen
6143 Fiskåbygd

Minneord

Lektor Ingvard Bjåstad

Dette minnestykket hadde Olav Aarflot i bladet «Møre» i Volda. Me prentar det her; Ingvard Bjåstad var trygg norsk-målmann og fast tingar på Vestmannen frå det fyrste nummeret.

Lektor Ingvard Bjåstad døydde 27. august 1991, knapt 75 år gammal. Han plagast siste åra med sukkersjuke, og til slutt støytte lungekreft til.

Bjåstad var fødd på Hareid, og vaks opp der i dei harde mellomkrigsåra. Han var yngst av 7 syskjen, og kom seg med godtfolks hjelp til Volda på skule. På eitt år tok han i 1939 ein fin mellomskule-eksamen. Artium tok han 2 år deretter på Nordfjordeid. Han studerte så vidare ved universitetet i Oslo, og tok m.a. eksamen i fransk der i 1943.

Etter krigen var Bjåstad nokre år lærar ved realskulane i Ulstein og Hareid, men arbeidde òg ei tid ved Hanseatisk Museum i Bergen som omvisar. Her vart han kjend med mange interessante og kunnskapsrike menneske både frå inn- og utland. «Eg har hatt mykje glede og nytte av slik kjennskap gjennom heile mitt liv,» fortalte han.

Fra 1950 studerte Bjåstad vidare ved universitetet, og han tok embets-eksamen der i 1953, i faga fransk, tysk og norsk - med serleg vekt på språkhistorie. «Eg var heldig,» fortalte han. «Eg gjorde det så godt til eksamen at eg fekk hjelp både med stipend og legat, så studiane vart mest gratis.»

Etter studiane arbeidde han m.a. i Riksarkivet, og han samla stoff til bygde-bøkene i Ulstein og Hareid. Og her gjorde Bjåstad eit imponerande verk: i 1970-åra gav han ut 2 band ålmennsogje for desse bygdene, og i 1980-åra 4 band gardssogje. Til saman eit verk på 3000 sider!

Til Volda kom Bjåstad i 1958, som lektor ved Volda gymnas. Han bygde seg hus

på Engeset, der vener og kjenningar alltid var velkomne i dei unelege stovene.

Voldingane har mykje å takke Bjåstad for. I Volda Bygdeboknemnd gjorde han mykje godt arbeid, m.a. med avskriving og prenting av gamle kjelde-skrifter. Eg veit ingen som kunne tyde gamle gotiske handskrifter betre enn han. Eg minnest også med glede samarbeidet i Volda Mållag, der han i fleire år var med i styret. Med sine allsidige kunnskapar i språk og historie vart orda hans lagt merke til. Han gjekk til grunnkjeldene, og kunne skriva alt inn i ein større historisk samanheng.

Dette kjem tydeleg fram i jubileumsskrifta om Volda gymnas (1960 og 1985). Dette er norsk (og sunnmørisk) skulesoge på sitt beste! Slik er også 100-årssoga om Volda Brandtrygdelag som han skreiv i 1966. Bjåstad fortel her om den gamle dugnads- og samhjelpstanken som etter vart organisert i faste former. Volda Brandtrygdelag femner om Volda, Ørsta, Vartdal, Hjørundfjord, Syvde o.y.a.

**God og rimeleg mat
får du på
Kaffistova til Ervingen**
Torgtegaarden, Strandkaien 2, 5000 Bergen

krinsar. Den staselege jubileumsboka har eit vell av gode bilete frå desse bygdene, og eit persongalleri som er sjeldsynt.

Bjåstad har òg skrive om kjeldetilfanget i norske arkiv - «Norsk arkivstell». Ei bok mange kan ha nytte av.

Saman med andre - i lag og lyd - var Bjåstad alltid lun og kameratsleg. Han visste å verdsetja det enkle, ekte og gode. «Eg minnest så mange kunnskapsrike, gode menneske eg har møtt - i skulen, ved Universitet, statsarkiva og elles,» sa han ein gong i ein samtale. Serskilt nemnde han Peter Nevstad som var lærar i framhaldsskulen. «Eg har aldri lært så mykje på eit år som det denne glødande læraren gav meg! - Med hans hjelp fekk eg også låne lærebøker i engelsk og tysk, så eg lærde meg desse språka før eg kom til Volda på skule.»

Ingvard Bjåstad hadde ein vid horisont. Han var som eitt med heile tilværet, og stod trygt på dei ævelege livs-verdiane. - Ein kjenner seg rik og takksam for å ha møtt slike menneske, men saknet er sårt når dei er borte. Det er så mykje dei hadde u gjort.

I livet gut, du gjera må,
det far din ikkje kunde nå.
For du er ung og meire kan.
Din fader han
med sine tankar innebrann. (Vinje).

Olav Aarflot

Din lokale storbank

FOKUS Bank